

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

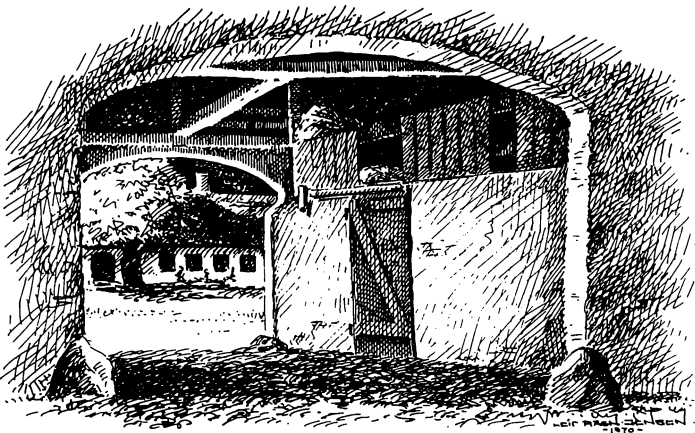
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Formanden skriver	2
Landsformandens fødselsdag	3
Årsmødet 2001	3
Slægtsgårdsrejsen til Ungarn	3
Hovedbestyrelsesmødet	4
Slægtsgårdsforeningen på Internet	4
A.C. Winther Hansen skriver	4
Gråsten	5-7
Varnæshalvøen	8-9
Landbrugsmuseet på Herregården Hessel	10-11
Nyt fra kredsene	12-13
Træk fra vor egn gennem 2000 år	14-15
Verner Larsen fortæller	16

Tidsskrift for
Dansk Slægtsgaardsforening

Februar 2001

Nr. 350 - 58. årgang

*Herregården Hessel ved Hvalpsund
er nu Landbrugsmuseum,
og her vises fra 7. april
udstillingen om danske slægtsgårde.*

*Se omtalen af
Herregården Hessel side 10.*

SLÆGTSGÅRDEN

LÆR AF FORTIDEN - LEV I NUTIDEN - VIRK FOR FREMTIDEN

Stiftet 5. juli 1941

www.slaegtsgaardsforeningen.dk

Kasserer og sekretær:

Inger M. Hansen, Svalevej 13, 4440 Mørkøv, tlf. 59 27 59 77.
Postgiro nr. 8 08 31 42.
E-mail: imhan@post.tele.dk

Ejendomskonsulenter:

Anders Frederiksen,
Onsildgade 3A, 9500 Hobro,
tlf. 98 52 25 62, fax 98 52 25 64.

Michael Munthe Fog,
Ingemannsvej 61, 4200 Slagelse,
tlf. 58 56 74 44, fax 58 56 74 45.

Hovedbestyrelsen:

Formand:

Carl Martin Christensen,
»Kaaregaard«, Badstrupvej 39,
Badstrup, 5485 Skamby,
tlf./fax. 64 85 11 74
E-mail: carlmartin@kaaregaard.dk

Næstformand:

A.C. Winther Hansen,
»Trillbakkegård«,
Korsbjergvej 3 b, Grydsted,
9240 Nibe, tlf./fax. 98 35 10 03
(Formand: Bladudvalget
og Himmerlandskredsen)

Oluf Føns Knudsen,
Ribevej 88, Ødsted, 7100 Vejle,
tlf. 75 86 50 29
(Formand: Vejle Amt)

(Ovennævnte tre udgør
hovedbestyrelsens
forretningsudvalg).

Signe Jensen,
Gadekærvej 5, Freerslev,
3400 Hillerød
tlf. 48 26 51 10
(Formand: Nordsjællandskredsen)

Mogens Frigaard,
»Frigård«, Yppernemøllevej 10,
Nyker, 3700 Rønne, tlf. 56 96 30 02
(Formand: Bornholmskredsen)

Vagn Juel Jørgensen,
»Grønlandsgården«,
Øllosevej 4, Flakkebjerg,
4261 Dalmose
tlf. 58 18 61 11
(Formand: Vestsjællandskredsen)

Marie Hansen,
»Egevang«,
Atterupvej 43, 4640 Fakse,
tlf. 56 71 37 92,
(Formand: Sjælland Syd)

Jens Peter Hansen,
»Skovgaard«,
Ty-Hastrupvej 10 B, 4690 Haslev,
tlf. 56 38 12 67

Jens Peder Skov Jensen,
»Hobygaard«, Hobyvej 37
4983 Dannemare
tlf./fax 54 94 41 63
E-mail: inge.skafta@edb.dk
(Formand: Lolland/Falster kredsen)

Poul Mahler,
»Egbox«
Sandager Kirkevej 30, Sandager,
5610 Assens, tlf. 64 79 10 20
(Formand: Fynskredsen)

Elise Jensen,
»Højtoftgård«, Gammelbyvej 40,
6100 Haderslev, tlf. 74 56 63 16
(Formand: Haderslevkredsen)

H.C. Clausen,
Rosenvej 69
Ullerup, 6400 Sønderborg,
tlf. 74 46 19 61
(Formand: Det sydlige Sønderjylland)

Grethe Plagborg,
Lindevej 4, 7200 Grindsted,
tlf. 75 32 04 12
(Formand: Ribe Amt)

Else Christa Bollerup Nielsen,
Skrumsgaard Hovedgaard,
Skrumsgaardvej 1, Sønder Bork,
6893 Hemmet, tlf. 75 28 00 12

Hans H. Tylvad,
Hanninggårdvej 15
Hanning, 6900 Skjern
tlf. 97 36 21 58
(Formand: Ringkøbing Amt)

Knud Høstgaard Møller,
»Nitrupgaard«, Nittrupvej 1,
Balling, 7860 Spøttrup
tlf. 97 56 40 71

Henry Slemming,
Hammelevvej 18, Hammelev,
8500 Grenå
tlf. 86 32 01 99
(Formand: Arkivudvalg)

Jens Skytte,
»Aldrupgaard«
Aldrupvej 3, 8860 Ulstrup
tlf. 86 46 35 14, fax. 86 46 45 21
(Formand: Midtjysk kredsen)

Niels Thyboe
Kirkemosegård
Hastrupvej 3, 8981 Spentrup
tlf. 86 47 70 29
(Formand: Århus Amt)

Frants Wette
»Hvanstrup«
Hornumvej 105
9640 Farsø, tlf. 98 66 30 01

Peder Vestergaard Olesen,
Skjoldegade 11, 9700 Brønderslev,
tlf. 98 82 55 38
(Formand: Vendsysselkredsen)

Formanden skriver:

Her midt i februar er haven fyldt med vintergækker og erantis, solen skinner og termometeret viser ca. 5 graders varme. Eksperterne taler om global opvarmning, og når det går højt, om at indlandsisen er ved at smelte og verden er af lave. Det har den nok altid været!

Jeg skal ikke gøre mig klog, men ved selvsyn kan jeg konstatere, at vi igennem en årrække har haft milde vintre, med de fordele og ulemper det giver os, men de fleste af os glæder os vel over det, om ikke andet, så for varmeregningen.

Uanset, hvad der er årsag, og hvad der er virkning, skal vi alle se i øjnene, at vi fremover skal indrette os mere i pagt med naturens betingelser.

Dansk Familiebrug har holdt årsmøde, og formanden, Peder Thomsen, har luftet tankerne om en enhedsorganisation i landbruget. - Jeg gør stille opmærksom på, at da Dansk Slægtsgaardsforening rejste spørgsmålet, faldt dette ikke i god jord. Måske er tiden inde til at genoptage debatten.

Jeg tror fremtiden vil bringe klaring på spørgsmålet.

Fremtidens organisation vil givetvis være mere målrettet på den professionelle landmand, der vil have behov for høj faglig rådgivning. Om der også skal være plads til en organisation for deltids- og fritidslandmænd, eller de kan være under samme hat, kan kun fremtiden vise.

Erhvervets udøvere løser nok selv dette problem.

Årsmødet i Gråsten den 26. - 27. maj er nu på plads, og jeg kan love vore trofaste årsmødedeltagere, at der er lagt op til et spændende besøg i det sønderjyske. - På gensyn.

Vores sommertur til Ungarn blevet meget godt modtaget blandt vore medlemmer og hurtigt overtegnet. Det har bevirket, at vi nu gentager turen, idet der bliver en tur med samme program med afgang den 28. april. Det er glædeligt, at vore medlemmer bakker op om de muligheder vi kan tilbyde. Ikke mindst på baggrund af, at der er et hav af rejseudbud, der må tiltale vore medlemmer.

Det bekræfter min opfattelse af, at vi skal tilbyde ture, som ikke kan findes i ethvert rejsekatalog, og som kan tilfredsstille den naturlige trang til oplevelser, som mange af vore medlemmer føler.

Hermed en lille vinterhilsen fra Kaaregaard

Kate og Carl Martin Christensen.

Slægtsgaardsarkivet:

Landbrugsmuseet,
Gl. Estrup, Randersvej 4,
8963 Auning,
tlf. 86 48 48 16
Slægtsgaardsarkivets Web-adresse:
www.slaegtsgaardsforeningen.dk
(onsdag kl. 11-15), fax 86 48 41 82

Der er gratis adgang til arkivet, hvis man siger i porten, at man skal på arkivet.

Arkivarer:
Ejgil Overby, »Klausholm«,
Ansvej 12, 8620 Kjellerup,
tlf. 86 88 62 66

Aage Kirkegaard,
Bøgevej 8, Assentoft, 8900 Randers,
tlf. 86 49 53 49

Ulrich Alster Klug
Krogebjergvej 94,
2720 Vanløse,

tlf. 38 76 11 76
og 24 63 97 81 (med telefonsvarer)
Træffes bedst mandag-fredag
kl. 7.30 - 8.00.
E-mail: dannebrog@post.tele.dk

Redaktion:

Ole G. Nielsen, Mølletoftegård,
Skælskør Landevej 83, Lundforlund,
4200 Slagelse.
Tlf./Fax 58 58 40 16.
OleGN@mail.tele.dk

*Nr. 351 udkommer omkring
d. 20. april 2001. Stof til dette
nummer skal være hos redaktøren
inden d. 20. marts 2001.*

Eftertryk tilladt med kildeangivelse.

*Tryk: Korsør Bogtryk ApS
4220 Korsør, tlf. 58 37 79 43
Fax 58 37 36 35*

Landsformandens fødselsdag

Dansk Slægtsgårdsforenings landsformand, gårdejer Carl Martin Christensen rundede juledag 2000 de 60 år. Fødselsdagsreceptionen i hjemmet på Kaaregaard blev afholdt 3. juledag og mange bekendte mødte frem. Først og fremmest var Sønder sø Kommune repræsenteret ved borgmester og kommunaldirektør. Det konservative Folkeparti ved landsformanden Bendt Bendtsen, Odd-Fellowlogen var repræsenteret ved et antal logebrødre og fra Dansk Slægtsgårdsforening var et pænt fremmøde med næstformanden A. C. Winther Hansen i spidsen.

I sin tale til fødselaren sagde A.C. Winther Hansen:

"Jeg er meget glad for, at jeg her i dag kan overbringe dig Dansk Slægtsgårdsforenings hjerteligste lykønskninger i anledning af fødselsdagen.

Vi ved, at i de godt 30 år, hvor du og Kate har boet på Kaaregaard, har du ved siden af at drive den gamle slægtsgård, taget del i mange andre ting, dog har det været politik, der var det foretrukne. De sidste 26 år har du siddet i Sønder sø kommunalbestyrelse, du har haft mange tillidsposter i Det konservative Folkeparti, men det var gennem Dansk Slægtsgårdsforening vi lærte Jer at kende.

Du blev valgt til hovedbestyrelsen i 1980 og i 1987 blev du foreningens formand.

Slægtsgårdsforeningen vil sige dig en stor tak for mange års seriøs indsats, og på den gode og loyale måde, som du har ledet vor forening på i de 13 år, du har været landsformand.

Der er nogle ting jeg vil nævne:

Som det første du indførte var, at du gav hovedbestyrelsen den hel rigtige og naturlige bredde, idet alle kredse fik en repræsentant. Du indså også, at Jens og Anna Jensens fond, som styres af Slægtsgårdsforeningen, skulle omlægges fra billige smålån ved generationsskifte, som i dag ikke rigtig har nogen betydning, set i forhold til de ejendomspriser, der nu handles til.

Du mente det var langt bedre, at give rejselegater til unge landmænd, der ønsker teoretisk eller praktisk uddannelse i udlandet. Det var en disposition, som vort blad har haft glæde af, i det

mange af de unge mennesker har sagt tak for legatet med en rejsebeskrivelse.

Du gik på banen i 1994 og tilbød slægtsgårdsforeningen, som er upartisk, at være koordinator for at samle alle vore organisationer i landbruget til en enhedsorganisation. Det kunne have styrket vort erhverv. At det mislykkedes var ikke din eller foreningens skyld. Men det blev et minus for dansk landbrugserhverv.

Jeg vil ønske Kate og dig mange gode år på Kaaregaard og i Dansk Slægtsgårdsforening.

Til slut overrækker dig foreningens gave i håb om, at den må medvirke til I kan forevige mange gode rejseminder fremover."

OGN.

Årsmødet 2001

Årsmødet 2001 afholdes i Sønderjylland, og den lokale slægtsgårdskreds har tilrettelagt et interessant program for dagene.

Vi samles lørdag den 26. maj på Bennicksgård, der er hjemsted for Bennicksgård Golfklub. Her serveres formiddagskaffen.

Derefter ser vi Gråsten Slotshave og slotskirke.

Kl. 14.00 samles vi på Gråsten Landbrugsskole, hvor årsmødet holdes.

Eftermiddagen slutter med kaffe og rundvisning på skolen og dens landbrug.

Kl. 18.30 begynder aftenfesten, der også afholdes på landbrugsskolen.

Udflugtsdagen, søndag, den 27. maj indledes med morgenandagt i Broager kirke kl. 9.00. Derefter besøger vi Augustenborg Hovedgård. Så kører vi en smuk tur på Sundeved, hvor vi ser Sandberg Slot, kikker ud over den mest berømt jernalderofferhøje fra i Danmark - Nydam Mose, passerer Nørremølle, hvor den kendte sønderjyske politiker H. P. Hanssen blev født i 1862, og som han senere ejede. Derefter nyder vi frokosten på Ballebro Færgbro.

Turen fortsætter til Varnæs, hvor der allerede i 1711 skete en udflytning af gårdene.

Udflugten slutter hos Ruth og Hans Ove Sahl, der er 7. generation på Lindegården i Kværns Løkke.

Udførligt program og tilmeldingsblanket i aprilnummeret.

På nuværende tidspunkt ligger det fast, at der bliver arrangeret fortur fra Sjælland og Fyn med besøg i bl.a. Møgel-tønder.

Vendsyssel- og Himmerlandskredsene påtænker også fælles bustransport.

Slægtsgårdsrejsen til Ungarn

Rejsen 30. juni til 10. juli er udsolgt.

Det er dog lykkedes at arrangere en ekstratur fra 28. april til 8. maj med nøjagtig samme program, som turen i juni/juli. Se omtalen i Slægtsgården nr. 349.

Der er endnu få pladser på denne tur. Hurtig tilmelding til Inger M. Hansen telefon 59 27 59 77.

Fra landsformandens fødselsdagsreception i hjemmet på Kaaregaard. Til venstre står Carl Martin Christensen, der netop har modtaget Dansk Slægtsgårdsforenings gave - et fotografiapparat, i midten hustruen Kate Christensen og til højre ses Slægtsgårdsforeningens næstformand A. C. Winther Hansen.

Hovedbestyrelsesmødet

Den 8. februar afholdt Dansk Slægtsgårdsforenings hovedbestyrelse sit halvårsmøde.

Landsformanden Carl Martin Christensen kunne under meddelelser omtale den nye medlemshvervningspjece, som fås ved henvendelse til foreningens sekretær.

Landsformanden omtalte også den succes, som Slægtsgårdsudstillingen på Dansk Landbrugsmuseum havde været, og oplyste at udstillingen fra 8. april vil kunne ses på Nordjyllands Amts landbrugsmuseum på Hessel (se side 10).

Om årets Slægtsgårdsrejse til Ungarn oplyste formanden, at turen var overtegnet, og der endnu er 10 ledige pladser på suppleringssturen fra 28. april til 8. maj. Henvendelse herom til sekretæren.

Om Jens og Anna Jensens fond kunne Carl Martin Christensen oplyse, at regnskabet er hos revisionen, og han i næste nummer af bladet vil orientere om fonden.

Sekretæren, Inger M. Hansen orienterede om medlemssituationen. Der har været en tilbagegang på 35 medlemmer, så medlemstallet er 2060.

Nordsjællandskredsen har skiftet formand, idet kredsens formand gennem mere end 20 år, gårdejer Vagn Mathiesen er af- og udtrådt af bestyrelsen.

Ny formand er Signe Jensen, Freerslev.

Om regnskabet sagde Inger M. Hansen, at det fulgte budgettet, og revisionen ikke havde nogen bemærkninger. Hun meddelte at revisorerne Peter Schou Andersen og Vagn Mathiesen begge ønskede at træde tilbage. Hvilket hovedbestyrelsen tog til efterretning med en tak for mange års indsats.

Fra Arkivudvalget kunne man oplyse, at der er stabilt besøgstal, og et stigende antal henvendelse. Især slægtsforskere - både fra ind- og udland - henvender sig via internettet.

Arkivet har modtaget 140 slægtsbøger fra et dødsbo i Silkeborg. Disse bøger er nu bundet ind, og er tilgængelige på arkivet.

Redaktøren orienterede om medlemsbladet og sagde, at manuskripter og idéer altid er meget velkomne.

Vedrørende årsmødet 26. - 27. maj i år gennemgik formanden for Sønderjyllandskredsen, H. C. Clausen, programmet, og alle var enighed om, at der venter medlemmerne et par interessante dage.

Der arrangeres fortur fra Sjælland og Nordjylland.

Årsmødet i 2002 afholdes af Midtjysk kreds, og kredsformanden Jens Skytte orienterede om programmet, der har Hotel Hanstholm som hjemsted for selve mødet.

Bornholmskredsen indbyder til årsmøde i 2003, og kredsformanden Mogens Frigaard orienterede om de indledende overvejelser.

Hovedbestyrelsesmødet sluttede med en orienteringsrunde, hvor de enkelte kredse fortalte om aktiviteter og idéer, det giver altid en livlig debat, og viser at der "er liv og glade dage" landet over.

OGN.

Slægtsgårdsforeningen på Internettet

Slægtsgårdsforeningen har en hjemmeside på Internettet med adressen:

www.slægtsgaardforeningen.dk.

Hjemmesiden blev oprettet til arkivet, men er siden blevet udbygget, så den nu indeholder mange oplysninger om Slægtsgårdsforeningen.

Man finder en omtale af foreningen og dens historie, rådgivningsvirksomhed samt Jens og Anna Jensens Fond.

Der er en fyldig omtale af Slægtsgårdsarkivet, dets historie, samlinger og den service der ydes.

Slægtsgårdsdatabasen indeholder alle de gårde, som slægtsgårdsarkivet har oplysninger om. Man kan søge i databasen med gårdsnavn, sogn eller herred.

Der er indholdsfortegnelse og "Formanden skriver" fra det seneste nummer af "Slægtsgården".

Under "Aktiviteter" findes en opdateret oversigt over alle foreningens møder, udflugter m.m. og under "Rejser" omtales foreningens rejser.

Der er adresseliste for alle foreningens medarbejdere.

De to slægtsgårdssange kan skrives ud fra hjemmesiden.

Endelig er der en kort redegørelse om foreningen på engelsk. Det har ført til rigtig mange henvendelser til arkivet fra udlandet, så Slægtsgårdsarkivet er via Internettet kendt over hele verden.

Hvis man ikke har adgang til Internettet så prøv hos børn eller børnebørn.

Inger og Henning Hansen.

A.C. Winther Hansen skriver:

Dansk Familielandbrug afholdt årsmøde den 5. februar i Nyborg. Jeg var inviteret, men kunne pga. sygdom ikke deltage. Ærgerligt nok, fordi familielandbrugets formand Peder Thomsen tre dage før i en artikel i Landsbladet fremkom med opfordring om et meget tæt samarbejde organisationerne imellem, ja han foreslog endda en enhedsorganisation.

Det var lige det, jeg var med til at foreslå på vegne af Dansk Slægtsgårdsforening.

Videre udtaler han, at det ikke er toppen, der ikke vil samarbejde, hvis medlemmerne vil.

Her må jeg minde hr. Thomsen om, at dengang Dansk Slægtsgårdsforening inviterede alle de landbrugsrelaterede organisationer til møde på Gl. Estrup i 1994, hvor vor forening tilbød at være koordinator for at samle landbruget til én meget slagkraftig enhedsorganisation, var det familielandbrugets formand, som også dengang hed Peder Thomsen, der først sagde nej tak.

Nu tror jeg, at det muligvis nok kan lade sig gøre at samle landbruget - og måske fiskeriet. Men i de år der er gået siden, er slagkraften forsvundet i de urimelige bureaukratiske tiltag vort landbrug er bragt i.

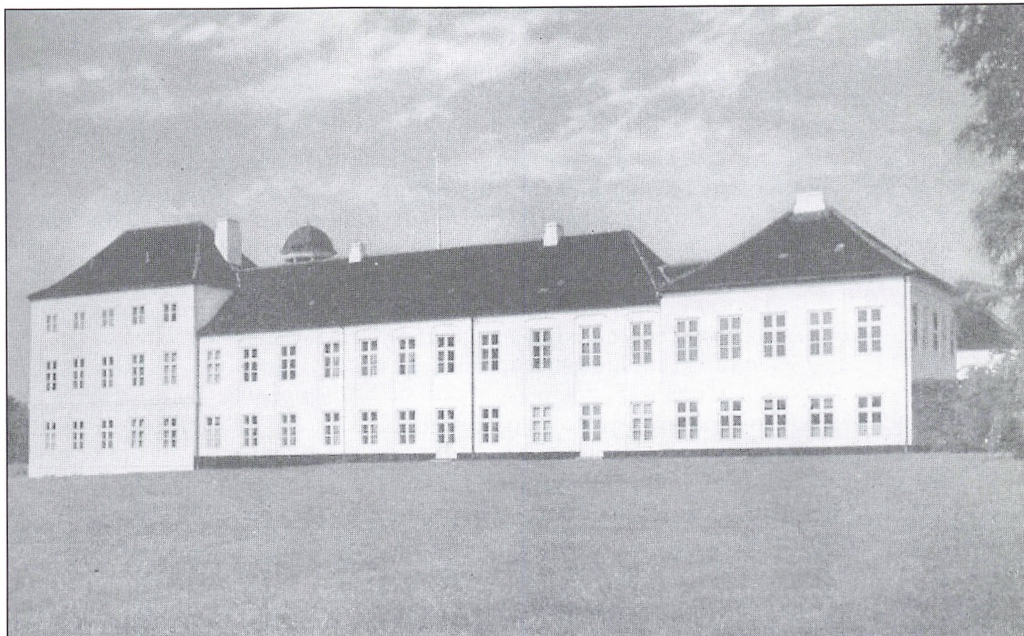
Her fra Slægtsgårdsforeningen skal lyde: held og lykke til!

A. C. Winther Hansen.

Gråsten slot i dag

Gråsten

Tre danske herregårde har skabt en landsby i forbindelse med herresædet, nemlig Tranekær, Schackenborg og Gråsten.

Gråsten, som er centrum for det kommende årsmøde, er en ret sen godsdannelse, som blev udstykket efter genforeningen, og af den gamle hovedgård Fiskebæk, som hørte under Gråsten gods, oprettedes Gråsten Landbrugsskole, som er stedet for selve årsmødet.

Godsdannelsen

Gråsten opstod som herregård på reformationstiden, da brødrene Frans og Gregers Ahlefeldt til Søgård o. 1550 fik samlet jordegods på Sundeved. Begge brødre faldt i Ditmarskertoget i 1559. Gregers' søn Hans og Frans' datter Dorothea arvede derefter Søgård, hvorfra Gråsten endnu ikke synes at være udskilt. Hans Ahlefeldt døde i 1580, og enken Margrethe Rantzau sad med det halve Søgård, Stoltelund og besiddelserne omkring Gråsten indtil sønnen Gregers Ahlefeldt (1577-1616) blev myndig i 1593. I år 1600 blev han gift med Matte Blome og omtales da som herre til Søgård, Stoltelund og Gråsten. Gregers Ahlefeldt gjorde Gråsten til hovedsæde i sit gods. Han nedlagde landsbyen Fiskebæk og oprettede en avlsgård af jorden. De gamle bygninger brændte i 1603, og han benyttede lejligheden til at flytte avlsgården over til slottets nuværende plads. For at skaffe sten til det omfattende byggeri, anlagde han et teglværk, der blev begyndelsen til den senere så omfattende teglværksindustri ved Egersund.

I 1616 arvede sønnen Hans Ahlefeldt (1605-1662) Gråsten og Fiskebæk samt Stoltelund og det halve Søgård, mens den anden halvdel af stamgården Søgård samt Grøngrøft og Arup kom til datteren Birgitte.

Museumsdirektør Jørgen Paulsen skriver, at "den nye ejer af Gråsten var en kundskabsrig og dygtig mand, lige anset hos den danske konge, den gottorpske hertug og ridderskabet, hvilket betød en hel del i den tid, da parterne lå i stadig strid med hinanden. Ved kong Frederik den Tredjes hyldning i Flensborg i 1648 fungerede Hans Ahlefeldt som landmarskal. Han nævnes som delagtig i affattelsen af landmatriklen i 1652, hertugdømmernes skatteligningsgrundlag helt frem til 1864. Men han skal tillige have været en hård og hensynsløs godsherre, som udpinte sine bønder efter bedste evne og stredes med egnens præster. Hans økonomi kom ikke desto mindre i en sørgelig forfatning, bl.a. som følge af overdådig levemåde. Til sidste var der ikke andet for ham at gøre end sælge Gråsten og Fiskebæk, der ved den lejlighed fik skudsmålet: den bedste del af De søgårdske Godser, den som hidtil havde været en stor støtte for de andre." Køberen var hertug Philip af Lyksborg (1584-1663), som fik skødet den 19. februar 1648.

Den nye ejer af Gråsten var trettende barn af hertug Hans den Yngre. Han havde arvet Lyksborg med det tidligere Ryd Klosters ejendomme i Angel samt størsteparten af sognene: Broager, Sottrup og Ullerup på Sundeved. Han blev ligesom faderen en af egnens mest udprægede godssamlere. Ikke langt fra Gråsten, i Ullerup sogn, byggede han et ret anseligt slot, kaldet Philipsborg, hvor han af og til tog ophold. Han betegnes som en stor bondeplager, og han lå ofte i strid med sine brødre, hertugerne af Sønderborg og Nordborg.

På Gråsten modtog han i 1652 kong Frederik den Tredje som sin gæst. Men forholdene førte med sig, at han kun fik ringe glæde af sine nyerhvervede ejendomme. Svenskekrigenes hærgninger ramte hans besiddelser, så han i 1662 måtte afhænde Gråsten og Fiskebæk.

Godserne kom igen i Ahlefeldternes besiddelse, idet Frederik Ahlefeldt (1623-1686) til Søgård, Grøngrøft og Arup købte dem. Han var i 1658 blevet gift med Margrethe Dorothea Rantzau, datter af den velhavende greve Christian Rantzau, der gav 3 tønder guld i medgift. Derfor var det en let sag for ham i 1662 at købe De gråstenske Godser og morbroderens halvdel i Søgård med Stoltelund og Kværs Ladegård.

Med disse køb ejede han så godt som al det gods, der tidligere havde været i slægtens besiddelse.

Fra svigerfaderen arvede han Tranekær på Langeland.

Frederik Ahlefeldt havde høje embedsstillinger, og opholdt sig mest i København, men han valgt Gråsten som hovedsæde, da Søgård var totalt ødelagt efter Torsteinssons krigstogt gennem Slesvig i 1643.

På Gråsten opførte han en ny og statelig hovedbygning.

Efter svigerfaderen død i 1663 udnævntes Frederik Ahlefeldt til statholder i hertugdømmerne. Efter Griffenfeldts fald blev han under titel af storkansler leder af både Danske og Tyske Kancelli. Han forfægtede i tidens løb stærkere og stærkere det danske kongehus' interesser, hvorved han kom i et skarpt modsætningsforhold til Gottorperne.

I 1672 ophøjedes han til greve og Tranekær gods omdannedes til grevskabet Langeland, hvor slægten stadig sidder.

Efter storkanslerens død gik alle hans besiddelser til ældste søn Frederik Ahlefeldt den yngre (1662-1708). Samme år blev han gift med kong Christian den Femtes datter med Sophie Amalie Moth, Christiane Gyldenløve, som imidlertid døde i 1689. I 1695 blev han gift med Armgard Margrethe Reventlow, datter af den senere storkansler Conrad Reventlow, som siden 1673 havde ejet godset Sandberg, der kun lå en mils vej fra Gråsten.

Om Frederik Ahlefeldt fortælles, at han var en urolig natur, der tilbragte de fleste af sine leveår som officer for hvervede hære, der kæmpede i udlandet. Et par længere perioder tilbragte han i ro hjemme, hvor han ligesom faderen udnævntes til statholder i Slesvig og Holstein.

Han opførte et prægtigt nyt slot i Gråsten, og knyttede dermed sit navn nærmere til dette sted end nogen af sine forgængere. Frederik Ahlefeldt lagde grunden til flækken Gråsten. De første huse opførtes af slottets besidder som tjenesteboliger, men snart fik håndværkere tilladelse til at bygge selvejerhuse i den nyanlagte by.

I 1708 døde greven i Regensburg, hvorefter broderen Carl Ahlefeldt (1670-1722) arvede grevskabet Langeland samt godserne Søgård, Gråsten, Ballegård, Grøngrøft og Arup.

Han afsluttede byggearbejderne på slottet og lod det kostbare orangeri (væksthus) opføre.

I 1716 nedlagde han landsbyen Kiding og oprettede en avlsgård af samme navn, ligesom landsbyen Kelstrup omdannedes til avlsgård.

Trods høje og indbringende embedsstillinger og omfattende jordbesiddelser kom greve Ahlefeldt i økonomiske vanskeligheder. Ved hans død blev alle hans ejendomme med undtagelse af grevskabet Langeland afhændet.

De sønderjyske besiddelser blev solgt på auktion den 6. september 1725.

Ved auktionen blev hertug Frederik August af Augustenborg tilslået Gråsten, Fiskebæk, Kiding og Arup. De øvrige ejendomme blev afhændet til forskellige hænder.

Gråsten blev på en måde i slægten, da hertugens moder, Sophie Amalie Ahlefeldt var datter af storkansleren. Hertugen var således fætter til Frederik og Carl Ahlefeldt.

Hertugen købte Gråsten m.v. for hustruens penge. Hertuginde Frederikke Louise var født Danneskiold-Samsøe, datter af overdirektøren på Gisselfeld ved Haslev der tillige var besidder af grevskabet Samsø.

Med Augustenborgernes overtagelse begyndte en ny tid for Gråsten. Hertugerne boede på stamsædet Augustenborg på Als, og Gråsten Slot blev kun benyttet om sommeren og i jagttiden. I 1754 døde hertug Frederik August, og sønnen Frederik Christian overtog såvel hertugdømmet som godserne.

I 1757 nedbrændte størstedelen af Ahlefeldternes storstilede slot. Af den prægtige hovedbygning blev der så godt som intet tilbage. Kun nordfløjen med slotskapellet og delvis de fire pavilloner stod tilbage, og de står i dag som et bevis på slottets storhed.

Hertug opførte et nyt slot, der var meget beskedent i forhold til det tidligere, men stadig en anelig sommerbolig.

Den hertugelige familiekreds var ret stor, og Gråsten slot blev bolig for nogle af familiens medlemmer.

I 1794 overtog hertug Frederik Christian II (1765-1814) hertugdømmet og godserne. Han omdannede Gråstens storslåede barokhave efter tidens smag til en engelsk park.

Hertug Frederik Christian blev i 1786 gift med kong Frederik den Sjettes søster, prinsesse Louise Augusta. (Reelt var hun halvsøster, for det var almindelig kendt, at faderen var gehejmestatsminister Struensee.) I 1815, året efter gemalens død, festligholdt hertuginde datterens bryllup med prins Christian Frederik, den senere kong Christian den Ottende, på Augustenborg, og hun lod brudeparret tilbringe hvedebrødsdagene på Gråsten.

Hertug Christian August (1798-1869) var kun 16 år, da faderen døde. I nogle år var han sammen med broderen på dannelsesrejse i udlandet, og da han i 1820 blev gift med komtesse Louise Sophie Danneskiold-Samsøe, flyttede det unge par ind på Gråsten.

Hertugen moderniserede landbrugsdriften på sine godser, idet

han lagde mere vægt på kvægavlen. Særligt teglværkerne havde hans store interesse.

I 1842 lod han det tårnagtige midterparti på mellemfløjen "Langegang" opføre.

Ved den tid var hertugen midt inde i den kamp, der efterhånden fjernede ham mere og mere fra Danmark. I 1837 havde han udgivet et skrift om arvefølgen i hertugdømmerne, som satte ham i et stærkt modsætningsforhold til den danske konges interesser, og hertugen gik direkte over i slesvig-holstenernes rækker.

Da hertugens svoger, kong Christian den Ottende, i 1840 udsendte sprogeskriptet, hvorved den del af Slesvig, der havde dansk kirke- og skolesprog også fik dansk retssprog, sendte hertugen sin godsinspektør til København for at begære godsets område undtaget derfra. Resultatet blev, at retten i Gråsten fik tilladelse til at benytte det tyske sprog.

Til et direkte brud mellem hertugen og kongen kom det først senere. I 1844 besøgte Christian den Ottende hertugen på Gråsten, men hertugen undlod at lade kongen hylde af befolkningen.

Kongen kvitterede med at udeblive fra hertugens sølvbryllupsfest i 1845.

I 1848 kom hertugens klare brud med Danmark. Hertugen måtte med sin familie forlade Gråsten og Augustenborg, og kongen Frederik den Syvende tog kort efter ophold på Gråsten. Efter nederlaget ved Slesvig og de danske troppers tilbagetrækning vendte hertugen tilbage, og hejste det tyske flag over slottet. Snart måtte han igen rykke ud, for krigens forløb var ham imod. Da fredsforhandlingerne begyndte, lagde den danske regering beslag på Gråsten, og alle godsets indtægter undroges hertugen.

Den 30. december 1852 udstedte hertugen en højtidelig erklæring, ved hvilken han overdrog sine godser i Slesvig til den danske stat mod en afståelsessum af 3 millioner rigsbankdaler. Samtidig lovede han ikke at foretage sig noget, som kunne forstyrre roen i det danske monarki, og ikke ville modsætte sig den arvefølge, som kongen måtte gennemføre.

På det tidspunkt var man netop i færd med at finde en passende residens for kong Frederik den Syvende under hans ophold i Sønderjylland. Både Gråsten, Augustenborg og Husum var på tale, men man valgte Glyksborg.

Forinden havde man dog fæstnet sig så stærkt ved Gråsten, at der ligefrem udstedtes et kongeligt reskript om istandsættelsen af slottet i Gråsten. Stadsbygmesteren i Flensborg, arkitekt L. A. Winstrup, der fungerede som kongelig bygmester i hertugdømmet Slesvig udarbejdede et forslag, som dog aldrig blev gennemført.

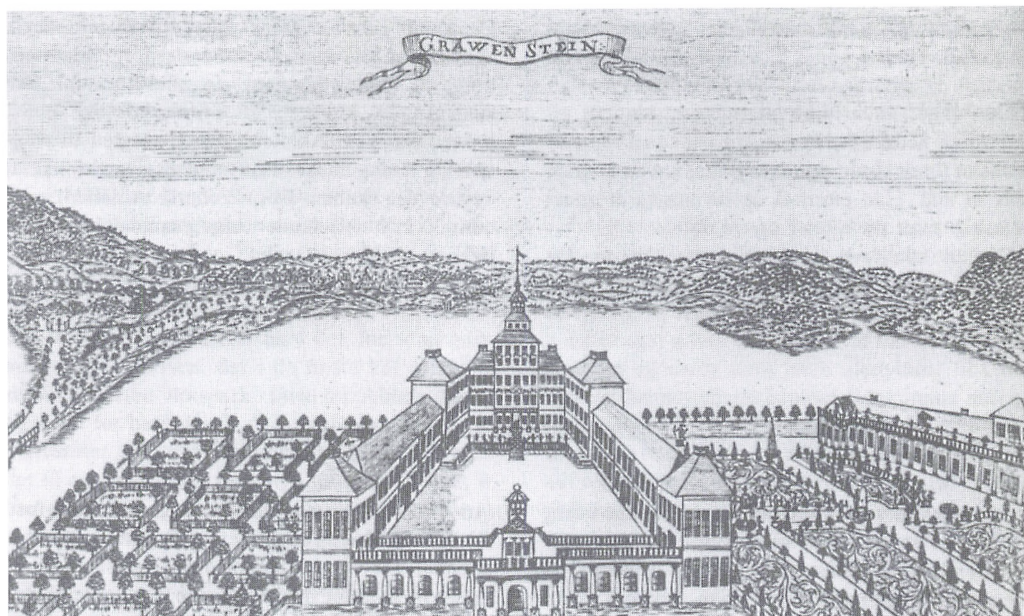
Staten ville gerne afhænde godserne, og Gråsten med Fiskebæk solgtes i 1862 til greve Adam Gottlob Moltke-Huitfeldt til Glorup.

Efter afståelsen af hertugdømmerne i 1864 solgte greven de to ejendomme til hertugens søn, prins Christian. Han ønskede at tage ophold på Gråsten, men Bismarck modsatte sig det, hvorefter prinsen bosatte sig i England. Faderen kunne igen holde sit indtog på Gråsten, men ikke for at tage fast bolig der. Han foretrak den store ejendom Primkenau i Schlesien, som han havde erhvervet for sin afståelsessum, da det store flertal af befolkningen i Nordslesvig var ham meget ugunstigt stemt.

Efter hertug Christian Augusts død i 1869 tilfaldt Gråsten og Fiskebæk hans søn, hertug Frederik (1829-1880), hvis hustru, hertuginde Adelheid, igennem mange år, særligt efter ægtefællens død, betragtede Gråsten som sit kæreste sommeropholdssted.

Hertug Ernst Günther (1863-1921) eneste søn af hertug Frederik overtog Gråsten, da han blev myndig i 1884. Han øgede godset betydeligt og foretog ændringer ved slottet.

Gråsten Slot omkring 1700

Hertugens ægteskab med Maria Dorothea af Sachsen-Coburg og Gotha var barnløst, så han blev den sidste augustenburgske hertug.

Megen glans kastede det over huset, at hertugens søster Augusta Victoria var gift med Wilhelm den Anden - tysk kejser og konge af Preussen 1888-1918.

Hertug Ernst Günther oplevede Sønderjyllands genforening med Danmark i 1920. De politiske forhold pressede ham til at sælge sine besiddelser i Sønderjylland til den danske stat, men endnu inden der var nået en afgørelse, døde han den 22. februar 1921, og arvingerne solgte godserne til staten for 5 millioner kr.

De to avlsgårde - Gråsten og Fiskebæk - blev herefter bortforpagtet. I 1924 udstykkedes hovedparten af jordene - ca. 1.000 tdr. land. Fiskebæks stamparcel købtes af et interessentselskab, som derpå oprettede Gråsten Landbrugsskole.

Statens jordlovsudvalg har senere afhændet resten af herregårdens jord. Skovene overgik til at Statskovbruget og udgør den vigtigste del af Gråsten Statskovdistrikt.

Slottet blev straks taget i brug til offentlige formål. I sydfløjen indrettede politi- og dommerkontor samt bolig for dommer og politimester. I vestfløjen indrettedes bibliotek og i nordfløjens pavilloner indrettedes lejligheder til portner og slotsgartner.

Således stod slottet indtil 1935, da Rigsdagen vedtog at indrette det til sommerbolig for kronprinsparret, og 20. august 1936 holdt kronprins Frederik og kronprinsesse Ingrid deres indtog i Gråsten.

Slottet

Slottet i Gråsten er en torso af Ahlefeldternes meget store og imponerende barokslot fra omkring 1700. Det blev ødelagt af en brand i 1757.

Barokslottet havde en stor hovedfløj, som sammen med sydfløjen næsten blev totalt ødelagt, mens nordfløjen med slotskapellet ikke led overlast.

Slotskapellet viser den pragt, der var anvendt på slottet. Det imponerende rum er udsmykket i tidens stil - barokken, men prædikestolen blev fornyet i rococotiden og indgangspartiet blev fornyet i klassisk stil.

Nordfløjen blev ikke opført til kapel, men som kornmagasin og hestestald.

Efter branden blev sydfløjen genopført, og en lav bygning opførtes til forbindelse med de to fløje.

I 1842 opførtes det tårnagtige midterparti, og selvom der har været flere byggeplaner, står Gråsten Slot i det ydre stort set som det blev ændret i 1842.

Byen

Flækken Gråsten opstod af den samling småhuse, der opførtes syd for slotssøen. Det var i Ahlefeldternes periode, at disse huse blev opført, da slottet var sæde for den kongelige del af Sønderjylland.

I 1725 overgik slottet til hertugen af Augustenborg, og ved den lejlighed kaldtes bebyggelsen "de nye huse". De lå pynteligt på begge sider af en brolagt gade med lindetræer foran. Hertugen benyttede kun slottet til sommerbolig, og husenes beboere kunne ikke længere leve af tjenesteydelser til herskabet, men måtte skaffe sig andre indtægter.

Handel og håndværk blev løsningen. I 1740 anlagdes en primitiv losse- og ladeplads inderst i Sildekule, og der voksede et lille bysamfund frem.

I 1856 anlagdes en ny landevej mellem Sønderborg og Kruså, og Gråsten blev med et centralt beliggende.

Selvom Gråsten ikke blev krigsskueplads i 1864, oplevede beboerne dog krigen på nærmeste hold. I februar drog den danske hær på tilbageslaget fra Dannevirke gennem byens hovedgade, og umiddelbart efter fulgte de fjendtlige tropper. Gråsten lå indtil stormen på Dybbøl og prøjsernes overgang til Als umiddelbart bag fronten, og en livlig militærtrafik gik ustandselig gennem byen.

Under hele fremmedherredømmet bevarede Gråsten sit danske flertal. I februar 1896 fandt det vigtige prøvevalg til Den prøjssiske Landdag sted i Gråsten, og det dannede indledningen til H. P. Hanssens parlamentariske karriere.

Ved folkeafstemningen i 1920 blev der afgivet 541 danske stemmer og 375 tyske stemmer. Heraf var 91 kommet nordfra og 187 fra Tyskland.

Gråsten kaldes en flække, det er en mellemting mellem landsby og købstad. Det er en mindre købstadsagtig bebyggelse uden købstadsrettigheder. Ordet er et dansk udtryk, som efterhånden kun bruges om lokaliteter i Sønderjylland.

Gråsten Landbrugsskole

Landbrugsskolen, der blev oprettet i 1924 af den gamle hovedgård Fiskebæks hovedparcel, har 120 årselever, og der undervises i alle fire moduler.

Landbrugsskolens landbrug omfatter 200 ha, hvoraf de 170 ha er skolens egne. Jorden drives med traditionel planteavl.

Der er 130 malkekøer, 300 søer og der leveres 3.000 slagtesvin om året.

Produktionen foregår i nye stalde. I 1998 opførtes en ny kostald, hvor der installeredes de to første malkebotter i landet. Og i 2000 opførtes en løsdriftstald til 200 søer.

Varnæshalvøen

Varnæshalvøen er både en landskabelig og kulturhistoriske perle. Landsbyen Varnæs var en af de største i landsdelen. Ikke færre end 55 gårde lå samlet i en klynge. På kortet fra 1641 kan man se, hvorledes landsbyen ligger tæt sammenklemt i den sydvestlige del af landsbymarken. Kun præstegården lå uden for på det sted, hvor den ligger i dag. Afstanden fra landsbyen til de fjerneste marker var meget stor. Kun præsten havde fået en del af sin jord for sig selv. Han havde benyttet sig af præstegårdens isolerede beliggenhed til at mageskifte med bønderne i landsbyen.

I Varnæs anmodede bønderne allerede i 1680 en hertugelig undersøgelseskommission om tilladelse til at udskifte jorden. Tilladelsen blev givet, men få år efter besatte den danske konges tropper den gottorpske del af Sønderjylland, og der kom ikke noget ud af planen. Heller ikke et forsøg i 1698 førte til noget resultat. Først i 1709 blev en hertugelig kommission sat til at undersøge forholdene, og i løbet af 1711 gennemførtes reformen.

Jorden blev opmålt og derefter fordelt på 30 bol. Der blev ca. 34 ha til hvert bol, men de fleste gårde var halvbol - dvs. gårde på 17 ha. De to bolsfæller fik jorden udlagt under ét og flyttede ud sammen. Derfra kommer det særlige for Varnæs at gårdene, som det også kan ses i dag, ligger to og to.

Hvor der før var store åbne marker, blev der plantet levende hegn. Selvom mange hegn nu er fjernet, kan man stadigvæk se mønsteret i landskabet.

Varnæs Fællesskov

Før udskiftningen i Varnæs var der en ung bøgeskov i Blåkrog og opvoksende bøgeskov ved Skovsøen og i Varnæs Tykke.

Efter udskiftningen forblev bøgeskoven i fælleseje.

Skovene blev efter krigen i 1864 beslaglagt af den tyske stat, men i 1890 købte bønderne dem tilbage.

Varnæs Skov A/S består i dag af Varnæs Tykke, Dyrbæk, Søbjerg (ved Skovsøen) og Blåkrog, i alt ca. 34 ha. Langt størstedelen er løvskov.

Skovene er ikke inddelt i parceller, men drives i samdrift og har derfor et meget ensartet præg.

Kæmpestenen

I Varnæs Tykke ligger langdyssen Kæmpestenen. Omkring den 48 meter lange øst-vestvendte jordhøj ligger 93 randsten. I mid-

Midt i Varnæs by er rejst en sten til minde om udskiftningen.

ten ses det fritlagte gravkammer, der består af fire stenblokke og en kraftig overligger.

Dysserne er monumenter over de første bønder, som for 6.000 år siden begyndte at dyrke jorden.

Saxo så i dyssernes enorme stenblokke, som et vidnesbyrd om, at der i fordums dage havde levet kæmper i Danmark.

Oldforskeren Ole Worm udsendte i 1643 Monumenta Danica, hvori han omtaler dysserne som oldtidens tingsteder, hvor der blev stiftet lov og ret, indhegnede pladser til tvekamp, steder hvor oldtidens konger blev kåret og hellige andre, hvor man bragte guderne ofre.

Oldtidensforskeren J. J. Worsaae udgav i 1843 bogen Danmarks Oldtid, hvor han fastslog at dysser og jættestuer var særegne former af stenalderens grave.

Nu er man klar over, at stendysserne for de gamle også var heligsteder, de døde og sjælens bolig, hvortil ofre blev bragt, for at sikre de døde magt for stammens fortsatte trivsel.

Dyssen og den følgende tids stengrave, jættestuen, er således tillige synlige vidnesbyrd om vore forfædres dødedyrkelse i stenalderen.

Langdyssen "Kæmpestenen".

Bag dysserne og jættestuerne ligger nye religiøse opfattelser, bragt til landet udefra. Som en løbeild har de spredt sig næsten over hele landet. En parallel til en sådan bevægelse har vi i de 4.000 år senere opførte romanske kirker, hvortil også bræernes efterladte kampesten hovedsagelig leverede bygningsmateriale. Til disse kristne bygningsværker har oldtidens dysser også måttet skatte med sine tunge sten.

Sagnet om junker Vigge

Inderst i Varnæs Vig ligger gården Vold, der ligger på et voldsted, der omslutter gården og haven. Om borganlægget ved man ikke ret meget, men sagn fortæller, at herfra stammer junker Vigge, der vandrede hvileløst rundt i et halvt århundrede på grund af ulykkelig kærlighed til jomfru Ida. De ligger begge begravet på kirkegården i Varnæs under den gamle løn ved korgavlens, hvor der er indmuret et stenhoved. Det er Viggens hoved. Tidligere stod der altid vand i hulningen i den gamle løns rod. Vandet havde helbredende virkning. Det forsvandt ikke i tørre somre, og det frøs ikke i kolde vintre. Hullet er nu utæt i bunden og vandet er borte, men nu står der vand i grengavlens.

Varnæs Storemose

Varnæs Storemose blev dannet ved at en lavvandet sø groede til. År for år blev planterester ophobet i den oprindelige sø og på grund af iltmangel blev planterne kun nedbrudt i ringe grad. Især tørvemosser, sphagnum, har haft gode kår. Tørvemosserne svæver i vandoverfladen og skyder hvert år et nyt lag op over de gamle, så der opstår en stadig tykkere "dyne" indtil mosen er fyldt op. Tørvemosserne vokser derpå videre over grundvandsniveau alene ved den fugtighed regnen giver, så der til sidst er dannet en mose, som har karakter af en ophøjning i landskabet - en højmose.

I 1966 blev mosen afvandet. Derved blev størsteparten af mosen kultiveret.

I 1992 blev der gennemført en jordfordeling finansieret af naturforvaltningsmidler. I kraft heraf kunne Skov- og Naturstyrelsen erhverve området Varnæs Storemose på ca. 40 ha med henblik på et naturgenopretningsprojekt. Krat blev ryddet og vandstanden blev hævet, så store dele af mosen i dag atter er vanddækket. Genopretningsprojektet har vist sig at være en succes - både for flora og fauna.

Lønnen ved Varnæs kirke, hvor junker Vigge og jomfru Ida ifølge sagnet skulle være begravet. Det lille billede viser junker Viggens hoved, som det ses på kirkens gavl.

(Kilde: På tur ved Varnæs. Udgivet af Sønderjyllands Amt i samarbejde med Aabenraa Statsskovdistrikt.)

Jens og Anna Jensens Fond

udlåner penge til unge landmænds etablering af selvstændigt landbrug, både ved familiehandel og ved køb på det frie marked.

Ansøgninger kan fremsendes løbende og bliver behandlet på halvårlige møder.

Fonden yder også legater til unge landmænd under uddannelse.

Legat er enten på 5.000 kr. eller 10.000 kr. Legaterne skal primært anvendes til studierejser i udlandet.

Ansøgning kan fremsendes hvert år inden udgangen af april måned, og vil blive behandlet i maj/juni måned.

Henvendelse til: Carl Martin Christensen, Kaaregaard, Badstrupvej 39, 5485 Skamby.

Landbrugs- museet på Herregården Hessel

Den 7. april 2001 præsenterer Hessel Landbrugsmuseum ved Hvalpsund en nyopsætning af udstillingen Danske Slægtsgårde, som tidligere har været udstillet på Dansk Landbrugsmuseum.

Landbrugsmuseet på Hessel har åbent fra 1. april til 30. oktober. I april og oktober er åbningstiden 10-16, og fra maj til september 10-17.30.

Vil man besøge Hessel har museet et velegnet lokale, hvor man kan nyde den medbragte frokost.

Herregården Hessel er Danmarks sidste helt stråttækte herregård, og den udgør en charmerende ramme om museets udstillinger.

Bygningerne er beskedne af en herregård at være, og det gør den interessant, for Hessel viser en mindre herregård, som den så ud før moden i midten af 1800-tallet skabte de mange historiske hovedbygninger og landbrugsdriften de store avslænger. Hessel ejes af Nordjyllands Amt, som har bekostet den omfattende istandsættelse af den gamle gård. Amtet står også bag landbrugsmuseet, der ledes af museumsinspektør Johnny Højgaard.

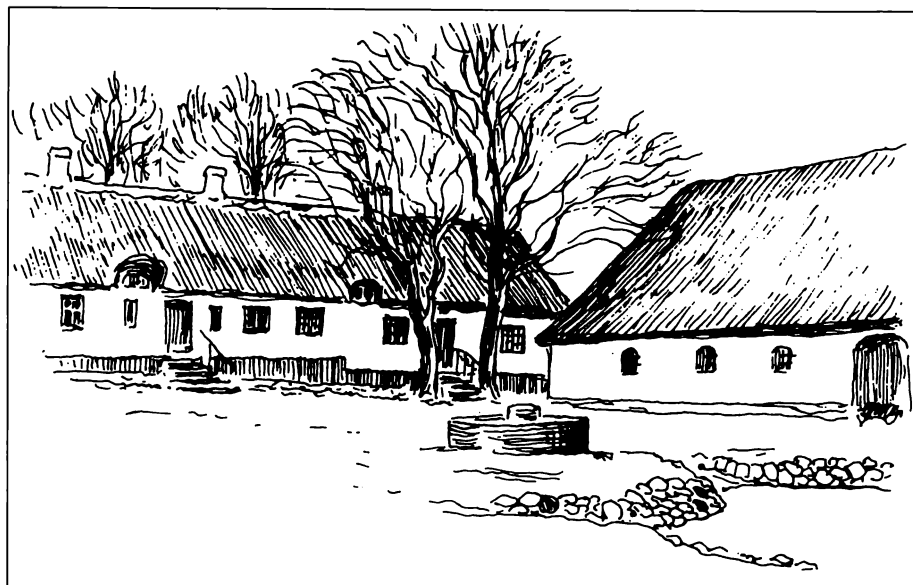
Hessel er en gammel hovedgård, dvs. den havde skattefri jord under hovedgården samt skattepligtigt bøndergods. Men gården bærer præg af, at den ofte har hørt under en anden herregård, hvor ejeren har boet. Hertil kommer, at gården med sin beliggenhed nær Limfjorden, havde store græsarealer, der var velegnede til stuedrift.

At kalde Hessel for en herregård, er derfor rigtigt, da de danske herremænd langt mere var studehandlere end hær-mænd.

Historien

Hessel er en meget gammel gård, der nævnes første gang på dronning Margrethes tid, da dens ejer, Vide Videsen, i 1393 måtte pantsætte den.

Senere ejes den bl. a. af slægten Lykke fra Overgård, hvis kendteste medlem, Jørgen Lykke foruden Overgård og Hessel også ejede Bonderup, nu Lerkenfeldt. I 1647 købte adelsmanden Valdemar Daa Hessel og Bonderup. Han er uødeliggjort i H. C. Andersens æventyr "Vinden fortæller om Valdemar Daa og hans døtre." Valdemar Daa var en dårlig forretningsmand og forsøg-

Hovedbygning og laden set fra den store gårdsplads.

te sig som alkymist, dvs. at han ville lave det ædle metal guld af uædelt metal, hvilket næsten ruinerede ham.

I 1702 nedbrændte Hessel med undtagelse af laden. Gården ejedes da af fru Karen Foss, enke efter assessor Spormand.

I 1734 blev Hessel købt af gehejmekonferensråd Vincents Lercke til Lerkenfeldt. I en årrække havde Hessel fælles ejer med Lerkenfeldt, fra 1744 med slægten Lüttichau som ejer.

Sidst i 1790'erne kom der vanskelige tider for Hessel. I 1810 mistede den sine hovedgårdsrettigheder. Følgen var, at det til sidst var næsten umuligt at sælge gården. Det blev derfor anset for halsløs gerning, da den hidtidige forpagter af Stårupgård i Fjends herred, Jesper Lauridsen Elle, købte Hessel i 1829.

Jesper Elle var en dygtig landmand, og da samtidig konjunkturerne lettede, lykkedes det ham snart at få sat skik på den forsømte gård.

Det er Jesper Elle, der gav gården det præg, som den har i dag.

I 1840 overlod Jesper Elle sin 8. søn, H. C. Elle, gården i forpagtning. Efter Jesper Elles død i 1863 blev sønnen ejer, og han havde Hessel til sin død i 1902. Arvingerne drev de følgende år gården i fællesskab,

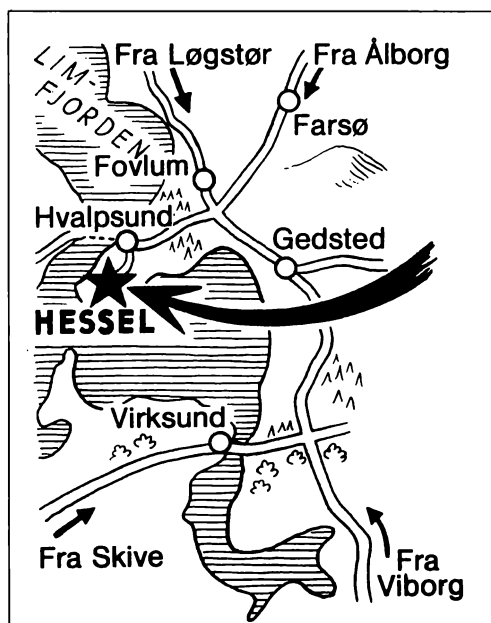
men i 1908 blev den overtaget af lærer i Gammelstrup, Kr. Jensen, der var gift med H. C. Elles yngste datter Margrethe. Kr. Jensen døde i 1943, 94 år gammel, og hans søn, daværende forstander på Skals Højskole, cand. theol. F. Elle Jensen, arvede gården. Af ham købte Ålborg Amtsråd Hessel i 1966 med det formål at restaurere den gamle gård og indrette den til landbrugsmuseum.

I 1974 blev den første medarbejder ansat ved museet, og siden er der opbygget et interessant museum med mange aktiviteter, bl. a. høstdagen.

Bygninger

Laden er den ældste bygning, angiveligt fra kong Christian den Fjerdes tid.

Hovedbygningens ældste del er opført kort efter branden 1702 i

Hovedbygningen set fra haven, hvor dele af bindingsværket er bevaret.

bindingsværk. Fra havesiden kan man stadig se en del af bindingsværket, men ellers er der fra tid til anden sket en række til og ombygninger. En tavle på sydgavlen mindes om Jesper Elles byggeaktivitet i årene op til 1844.

Oprindeligt har der været kørevej foran hovedbygningen for færdsel fra Hvalpsund (Hole) til Skovbakker, men vejen er senere ført uden om gården, og laden er da forlænget, så den når helt ind til hovedbygningen.

Gårdspladsen er lige så stor som Hjultorvet i Viborg. Dammen på gårdspladsen var vandingsdam for heste og kreaturer. I frostperioder var det karlenes arbejde at hugge hul på siden, så kreaturerne af og til kunne føres ud til vanding her.

Studestalden på begge sider af porten giver ikke bevægelsesfrihed for blot nogenlunde høje mennesker. Alligevel var disse stalde i brug endnu i 1966, da Ålborg Amtsråd overtog gården. I 1863 tilbyggedes i den store lades østre ende et hus, der oprindeligt var vognport og fårefold, men senere omdannedes den til kostald, og fungerede som sådan indtil oktober 1966. Denne bygning væltede under restaureringen som følge af en orkan, og der opførtes et nyt hus med de samme dimensioner og exteriør.

Til Hessel hører 330 tdr. land, herunder den 35 tdr. l. store "Louns Sø", et engareal mellem Hvalpsund og Louns.

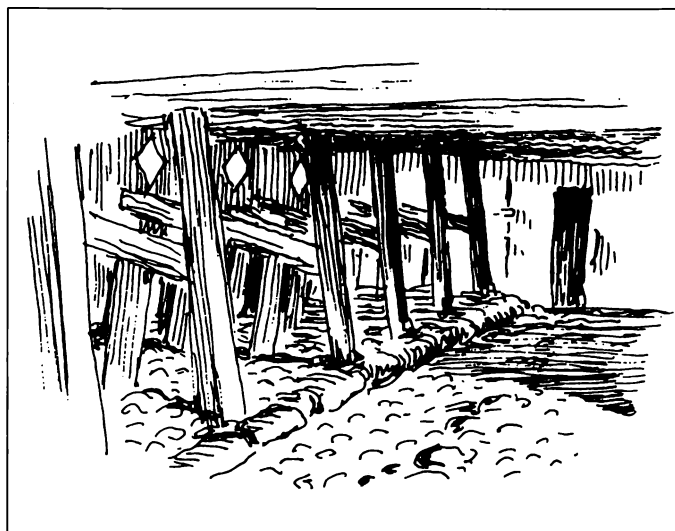
Landbrugsmuseet.

Da Ålborg Amtsråd købte Hessel vidste man ikke, hvor Dansk Landbrugsmuseum skulle flyttes hen, når det skulle ud fra Kongens Lyngby. Lokalt pegede man på Hessel, og blandt flere muligheder endte det med, at Dansk Landbrugsmuseum kom til Gl. Estrup.

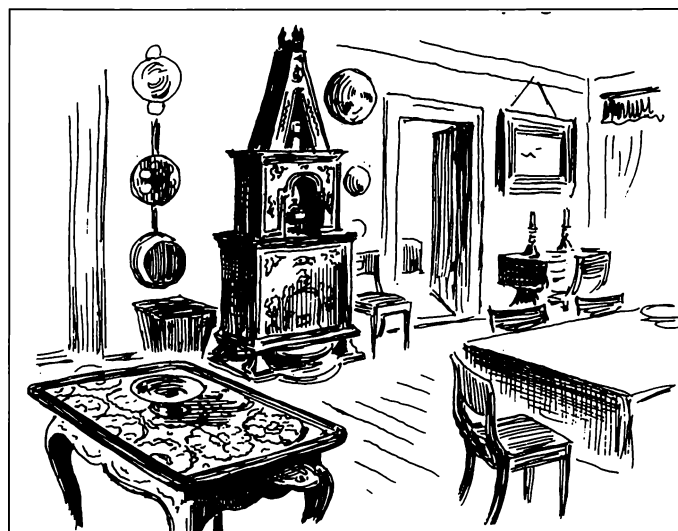
Men Nordjyllands Amt gennemførte sine egne museumsplaner, og har skabt en både hyggeligt og særdeles interessant museum.

Forstander F. Elle Jensen, som kun boede på Hessel om sommeren, fik ved salget den klausul, at bygningerne skulle gennemrestureres og indboet indsættes i hovedbygningen på samme måde, som i hans bedsteforældres tid.

Der er skabt et - om ikke herskabeligt hjem, som man forbinder med en herregårdshovedbygning, så et meget interessant hjem, der viser boligindretningen og husholdningen på en større gård for 150 år siden.

Hestestalden med de gamle, solide båse og stenbrolægningen er bevaret.

Stuerne er indrettet, som de så ud i midten af 1800-tallet.

NYT FRA KREDSENE

Fynskredsen

Kredsen havde i november udflugt til København. Vi tog hjemefra med bus først på eftermiddagen og ankom til Tivoli kl. 15.00, hvor vi så den juleudsmykkede gamle have.

Kl. 16.30 holdt bussen udenfor Tivoli, og vi blev kørt til Det kongelige Teater. Her blev vi vist rundt bag kuliserne af en guide, som på en spændende og gemytlig måde gjorde rundvisningen særdeles interessant. Det er et imponerende stort hus. Efter 1 1/2 time sluttede rundvisningen i teatrets bistro, hvor der blev serveret middag.

Derefter så vi forestillingen "La Boheme".

Igen en god og spændende dag i godt selskab, og vi var begyndt af et ualmindeligt flot vejr.

Mogens Andersen.

Vestsjællandskredsen

Generalforsamlingen afholdtes den 24. januar på Høng Landbrugsskole.

I sin beretning tog kredsformanden Vagn Juel Jørgensen udgangspunkt i statsministerens nytårstale, hvor først nogle grupper blev stillet gratis ydelser i udsigt. Landbruget blev også omtalt, men nu var gaveboden pludselig tom. Nu kom den sædvanlige kritik, som vi hører så ofte. Denne gang var det vandmiljø og lugtgener. Set fra en landmands side var denne nytårstale ikke en statsminister værdig, til nød en partiformand!

Om kredsens aktiviteter kunne formanden nævne sommerudflugten til Nordsjælland med besøg på Esrumgård og Esrum Kloster, og efterårsudflugten til Skovholm i Gerlev og Statens Jordbrugsforskning i Flakkebjerg. Begge arrangementer havde god tilslutning.

Valgene bød på genvalg til Vagn Juel Jørgensen, Peder Pedersen og Tage Jeppesen.

Efter generalforsamlingen fortalte tidl. planteavlskonsulent Aage Mølgaard, Slagelse om sit liv som konsulent.

Med udgangspunkt i landbrugets udvikling siden bondestenalderen lagde Aage Mølgaard vægten på udviklingen i 1900-tallet, hvor han selv har været med siden han blev agronom i 1951. Det var en tankevækkende foredrag om de ændringer der er sket i landbruget, især siden midten af 1970'erne, hvor hele produktionen blev totalt ændret.

Kredsen indbyder til sommerudflugt den 14. juni 2001.

Turen går til Lolland og Falster, hvor vi først besøger Frederiksdal gods, ser Reventlowmuseet og vises rundt på Grønt Center i Holeby. Dagen slutter med kig på Klippinge kirke og middag på Kejsergården i Vålse.

Reserver dagen nu. Indbydelse tilsendes i slutningen af maj.

OGN

Vejle Amtskreds

Ved kredsens besøg i Jellinge den 26. januar var der mødt 80 medlemmer. Vi begyndte med besøg i kirken, hvor sognepræst Egon Weber Poulsen fortalte om en store restaurering, som kirken havde gennemgået. Derefter gik vi over i den nye museumsbygning "Kongernes Jelling", som ligger lige overfor kirken. Her blev vi vist rundt af museumsleder Hans Ole Mathiasen. Vi så også en lille film fra udgravningen i kirken, hvor man fandt Gorm den gamle.

Vi sluttede med kaffe på kroen, hvor landsformand Carl Martin

Christensen underholdt os med landbrugsproblemer før og nu. Det var en helt igennem vellykket eftermiddag.

Laurits Jensen.

Himmerlandskredsen

Søndag, den 21. januar besøgte 35 medlemmer fra slægtsgårdsforeningen familien Karl Nielsens private landbrugsmuseum i Vesterbølle ved Farsø.

Selvom Karl Nielsen er ramt af sygdom modtog han, hans kone og datter os på gårdspladsen og bød os velkommen. Her fortalte den forhenværende lærer, Karl Nielsen, om hvordan han og hans kone gennem tiden havde fået købt jord sammen og rejst bygninger, og fået samlet fantastisk mange hånd- og markkredskåber.

I stuehuset på museumsgården var alt som det var i sidste halvdel af 1800-tallet. I en længe af gården var der indrettet en gammel købmandsbutik, med hvad der hører sig til. Der var indrettet en skolestue anno 1900, ligesom karetmagerværkstedet og smedjen var fra samme tid. I kostalden stod racen af det gamle jyske kvæg, nogle flotte dyr, fjerkræet har også de gamle gener i sig.

Karl Nielsen er kommet på finansloven, da hans besætning er en af de fire, der har opnået støtte til bevaring af gamle husdyrracer.

Det blev, trods kulde, en god oplevelse.

Vi forlod familien Nielsen og gik ind for at se Vesterbølle kirke. Kirken har hørt til Lerkensfeldt, og derfor kan man på kirkegården finde Kjeldsens familiegravsted.

Eftermiddagen sluttede på Gelsted Kro, hvor medlemmerne fik både varmen og et dejligt kaffebord.

A. C. Winther Hansen

DØDSFALD

POUL IPSEN

Poul Ipsen var kredsformand på Bornholm fra 1975 til 1983.

Poul var meget beskeden, passede sit arbejde og deltog ikke meget i offentlige anliggender, men han havde dog sin mening om tingene, og den fik man gerne, når man kendte ham godt.

Han tog ikke meget ud, men Slægtsgårdsforeningens årsmøde og udflugter deltog han gerne i. Han interesserede sig meget for slægtsforskning, og kendte mange bornholmske familier mange generationer tilbage.

Og så var han fuld af historier, som han kunne fortælle i flæng, når han kom i gang.

Aage Tolstrup.

JAKOB HØJLUND

I januar døde Jakob Højlund, tidligere ejer af Julielund ved Allingåbro. 84 år.

Jakob Højlund var landmand og tillige kendt som en ivrig debattør både om landbrugets forhold og om mere kulturelt betingede emner.

Da Slægtsgårdsforeningen præsenterede sin udstilling på Dansk Landbrugsmuseum for et år siden holdt Jakob Højlund festtalen, der var et imponerende og tankevækkende indlæg.

Henry Slemming.

Sjælland Syd

Kredsen indbyder til generalforsamling lørdag, den 10. marts kl. 13.30 på "Erhvervscentret", Center Alle 6 i Rønnede.

Dagsorden ifølge vedtægterne.

Efter kaffen er der foredrag ved major Michael Mentz, Gardehusarregimentet. Vi skal høre om hesteeskortens forberedelser og turene i København i forbindelse med de kongelige begivenheder.

Marie Hansen.

Haderslevkredsen

Kredsen inviterer til forårsmøde og generalforsamling torsdag, den 1. marts 2001 kl. 14.00 på Tørning Kro ved Hammelev.

Efter generalforsamlingen vil forstander Hardy Knudsen, Bylderup fortælle om:

"En forsøgsstations betydning for udviklingen i grænselandet". (Om Jyndeved Forsøgsstation).

NYE MEDLEMMER

Gårdejere Bente Nielsen og Kristian Baggert
"Hvilehøjgaard"
Uglestrupvej 3
4060 Kirke Såby

Gårdejer Lars Ejnar Jeppesen
"Lergaard"
Lergårdsvej 15
4050 Skibby

Fhv. gårdejere Lissi og Hans Christensen Basse
Gl. Færgevej 27
7000 Fredericia

Gårdejere Bente og Jørgen Hansen
Tjærebyvej 24
3400 Hillerød

Gårdejere Ruth og Hans Good
Midtvej 1
Stevning
6430 Nordborg

Gårdejere Karin og Vagn Hesselager
Stevningsnorvej 45
Stevning
6430 Nordborg

Gårdejer Poul Søren Skøtt
"Hvinderupgaard"
Hvinderupvej 3
Hvinderup
6070 Christiansfeld

Gårdejer Jens Brogaard Jensen
"Maglehøjgaard"
Hammer Bakke 3
Vejleby
4050 Skibby

Fhv. gårdejere Karen Margrethe og Mogens Juel Jørgensen
"Enghavegaard"
Hallelevvej 19
Skafteløv
4200 Slagelse.

Gårdejer Arne Jensen
"Træhøjgaard"
Helsingørvej 68
Danstrup
3480 Fredensborg

Olav Høgh
Rønslundevej 3
Rønslunde
7362 Ejstrupholm

Jørgen Lystlund Christensen
Hjoprtebjergvej 2
Fårup
8410 Rønne

Fhv. gårdejer Vagn Storm Nielsen
Bækkevej 56
Vittrup
6650 Brørup

Helge Rasmussen
"Suhshvile"
Bygaden 58
4983 Dannemare

Gårdejer Hanne og Bent Hunsballe
"Damsmosegaard"
Skælskørvej 83
Menstrup
4700 Næstved

Gårdejer Chr. Nielsen
Lønne Hedevej 30
6830 Nørre Nebel

Else og Egon Vestergaard
Rugmarken 85
9690 Fjerritslev

Dagney og Harld Olesen
Under Bakken 26
Sødring
8970 Havndal

Gårdejer Lars Berg Olsen
Svendstrupvejen 26
4130 Viby Sj.

Gårdejere Lillian og Ole Høgh Hansen
"Kelleklintegaard"
Kelleklintegaardsvej 3
4490 Jerslev Sj.

Gårdejere Ellen Gravsholt og Palle Lauridsen
"Neblegaard"
Kærvej 26
6830 Nørre Nebel

Gårdejere Grethe og Erling Frandsen
Ejdrupvej 55
Ejdrup
9240 Nibe

Gårdejer Søren Peder Sørensen
"Ilsøgaard"
Ilsøvej 31
Hjorthede
8850 Bjerringbro

Gårdejere Grethe og Ole Olsen
"Louisendal"
Louisendalvej 5
Skørbæk
9240 Nibe

Gårdejer Peder Illum
"Løkkegaard"
Kirkegyden 19
Salling
5750 Ringe

Gårdejer Bodil Kludt Olsen
"Duegaard"
Boelsvej 3
4983 Dannemare

Gårdejere Henny og Peder Verner Laustsen
Sønderfener 4
Øster Vedsted
6760 Ribe

Gårdejere Karen og Bøje Pedersen
"Tinghøjgaard"
Fuglegårdsvej 1
Astrup
9510 Arden

Gårdejere Maybritt og Johannes L. Aachmann
Kr. Koldsvej 11
Øster Jylby
7950 Erslev Mors

Gårdejere Alfred, Gunhild og Børge A. Nielsen
"Annebjerggaard"
Uglestrup gade 17
Uglestrup
4060 Kirke Såby

Kirsten Arden og Per Sloth Bendtsen
Nørholm Bygade 60
Nørholm
9240 Nibe

Gårdejere Inger og Laurits Corydon Jepsen
"Hyllersgaard"
Kongstedvej 56
Kongsted
7000 Fredericia

Gårdejer Erik Bengaard Espersen
"Kirkegaard"
Nyholmvej 16
Volling
7860 Spøttrup

Godsejere Pernille og Christian Danneskild Lassen
"Holmegaard"
Rødebrovej 2
4684 Holme Olstrup

Gårdejer Jytte Andersen
"Bukkehøjgaard"
Østermarken 4
Aagerup
4000 Roskilde

Poul Falk-Jensen
Ledemosevej 6, lejl. 210 2 th.
Gl. Holte
2850 Nærum

Træk fra vor egen gennem 2000 år - V

Torp Friis Møller, Årslev fortæller om Sønderjyllands historie.

HÅNDVÆRKERSTANDEN

De første håndværkere var smedene, og hver lille landsby havde i regelen sin egen smed. Han drev i begyndelsen også lidt landbrug, og her sørgede byernes fællesskaber i almindelighed for, at han fik tildelt lidt jord. På den tid var det meste dog af træ, men smeden sørgede for at fremskaffe de metaller, der trods alt var brug for. Ved byggerierne, hvor hele huse og bygninger var af træ, hjalp man hinanden gensidig med byggeriet, men efterhånden opdagede man, at nogle var bedre til det, end de fleste, og derfor var tømrerfaget også blandt de første. Efterhånden kom der langt flere fag til, så som murere, hjulere, bødkere, skomagere, træskomagere, sadelmagere, skræddere og sygiger for blot at nævne nogle. I antal var skrædderne vist nok de fleste, for sådan noget som købetøj var ikke meget brugt. Man havde får og avlede både hør og hamp og fremstillede selv hjemmenvævet klæde eller lod en væver gøre det. Ligeledes fremstillede man selv sit sengetøj. Det sidste kunne købes, men det var meget dyrt, og til sammenligning kan nævnes, at sengetøj til en seng den gang omtrent kostede det samme som en hest. Købmænd havde man ingen af bortset fra nogle omrejsende kræmmere. Her havde købstæderne fået et monopol, som først blev ophævet i 1867. Ligeledes havde de rettigheder på at bestemme, hvor mange håndværkere af hver slags, der måtte være på landet, indtil en vis afstand fra byen.

BEFOLKNINGEN VOKSER

1600 tallets mange krige og pestperioder havde tyndet stærkt i befolkningen, men i 1700-tallet kom man ind i mere fredeligere tilstande, og nu begyndte befolkningstallet at stige.

Nu blev der så efterhånden et stærkt overskud af arbejdskraft, og set med nutids øjne havde det vel været naturligt at udstykke og oprette flere ejendomme. I denne periode fremkom der også flere småbrug, men det forslog ikke. Bønderne selv var ikke interesseret i at dele gårdene, og det var enevældens myndigheder heller ikke. På jorden hvilede datidens helt overvejende beskatning, og man mente, at når gårdene blev mindre, blev de svagere skattebetalere. Derfor fremkom der i stedet for love, som faktisk hindrede deling og udskiftning af jord. Ligeledes mente man, at de gamle slægter var de sikreste skattebetalere og indførte derfor særlove til fordel for dem, der havde arveretten til en gård. Da de fleste gårde efterhånden var arvefæstegårde, hvor brugeren reelt ikke selv ejede jord og bygninger, men havde en livsvarig brugsret, såfremt han opfyldte sine forpligtelser. Derfor var det i højere grad slægten, der sad på gården, fremfor den fæster, der for tiden havde gården. Der var indført nøje regler for, hvem der havde arveretten, og han fik overladt jord og bygninger uden at skulle dele med eventuelle søskende eller andre. Kun rede penge, besætning og inventar samt eventuelt tilkøbt jord skulle deles med andre. Til gengæld skulle han sørge for arveladeren og hans familie herunder og så ugifte søskende samt umyndige. Desuden måtte han ikke stifte gæld uden amtmandens tilladelse, et forbud der ikke altid blev overholdt. For dem, der ikke på en eller anden måde kunne komme i besiddelse af lidt jord, var der ikke mange muligheder på landet. Nogle forsøgte at finde udkommet ved at tage til søs, andre ved tørvegravning, og overalt blev der udført en masse husflidsarbejde, men mange så ikke anden mulighed, end at forsøge lykken i byerne og dermed indledtes den første afvandring fra land til by, ikke af lyst, men kun af nød. Byerne kunne ikke på stående fod beskæftige alle disse tilflyttere, og her opstod der så regulære fattig- og slumkvarterer.

I byerne havde man heller ingen virkelig offentlig forsorg, og det var i den periode, at flere velstillede borgere oprettede stiftelser i forsøg på at afhjælpe den værste nød.

ANDRE SKATTER OG AFGIFTER

Skønt førnævnte jordskatter var den helt overvejende skat på de enkelte gårde og alene blev ydet til landsherren, hvor den med nutidens begreber kan sammenlignes med statsskatterne, havde man der udover et utal forskellige småskatter. Nogle påstår, at der har været over 100, så varerede de dog fra gård til gård og lød hver for sig, som regel, kun på nog-

le få skilling. Jordskatterne kunne til tider være meget tyngende, og der kendes eksempler på perioder, hvor en gård årligt betalte op til 15 % af dens takseringsværdi. Af andre skatter skal her kun nævnes nogle enkelte:

1. Tjenestepenge (Dienstgeld). Denne afgift stammede fra 1500-tallets hoverforpligtelse og var en pengemæssig afløsning herfor.
2. Voedegeld var formentlig også en afløsning af gammel naturalydelse og lød uanset størrelse overalt på 12 skilling.
3. Svinepenge. Her skulle afleveres 1 svin eller betales 1 rigsdaler.
4. Oldenpenge som muligvis er et andet navn for svinepenge.
5. Hedepenge lød på 4 sk. og betaltes kun af enkelte gårde.
6. Tørvepenge vist nok kun en afgift til amtmanden for enkelte gårde.
7. Dampengi. Også kun en afgift for et par enkelte gårde.
8. Gæsteri. Enkelte gårdes forpligtelse til at huse jagtherrens knægte og hunde.
9. Fæsterente. Betales kun af de bønder, der ikke straks kunne indbetale deres fæstepenge.
10. Indkvarteringspenge. 3 rdl. pr. plov var en udgift, som kun skulle betales i krigsår.
11. Contribution. Var vist nok oprindelig en krigsskat, som man glemte at fjerne, da krigen var forbi - 4 rdl. pr. plov. Den kaldtes også månedsskatten og blev en trykkede skattebyrde.
12. Magazinkorn. Denne skat var skat fra Store nordiske Krig, som man også glemte at fjerne.

For det daværende lille Aabenraa amt, hvor Rødekro kommune jo var mere end halvdelen af, skulle der leveres 264 tdr. rug 264 tdr. havre, 396 læs hør og ligeså meget halm. Dette skulle leveres til garnisonerne i naturalier.

Af andre skatter skal kort nævnes: Pflicht-Gänse, Pflicht Hüener, Pflicht Eier, Lagie (inflationstillæg), korngeld, Drag rocken, haueholz, reth m.fl.

Alle disse skatter skulle alene betales af gårdene. Derudover også amtskater, som på en almindelig gård lød på 25-30 skilling.

Desuden betaltes kopskat (Kopf - hoved) et lille beløb af hver person. I anden halvdel af 1700-tallet begyndte man så at opkræve skat af andre, og de første, der måtte holde for, var præsten, mølleren og kromanden. Senere udvikledes skatterne for til sidst at ende som almindelig indkomstskat.

OFFENTLIGE HVERV

Indenfor befolkningen dannedes efterhånden blandt de større bønder en slags overklasse, og det var fortrinsvis blandt dem, man udtog de mest fremtrædende embeder såsom herredsfogeder og sognefogeder, og disse bestillinger gik ofte fra slægt til slægt på samme gård. Der var tilfælde, hvor det fortsatte, når gården fik nye og fremmede ejere. Her var det først og fremmest selvejerne, der kom i betragtning, og kun når der ikke var egnede blandt dem, kom arvefæstere i betragtning.

Denne overklasse, som måske senere skulde medvirke til sognets eller amtets forvaltning, fik i regelen en bedre uddannelse end selve folkeskolen. Sproglig skulle de kunne klare sig både i dansk og tysk sprog, og enkelte fik endda universitetsuddannelse, for senere at vende hjem og blive egnens herredsfoged eller sognepræst. De blev en slags overgangsled til bybefolkningen og udviklede sig ofte til små sognekonger.

Herredsfogeden var den gang herredets politimester, og desforuden også forhørsdommer samt dommer ved en række mindre alvorlige sager. Stillingen var uden løn, men til gengæld var han fri for skatter på sin ejendom. Herredsfogeden udnævntes af hertugen og senere af kongen. Under hertugen af Gottorp havde man almindelige bønder som herredsfogeder, men da lovene efterhånden blev mere udviklede, og man ofte, når der ikke var lovgrundlag til stede i Jyske Lov, tyede til tysk lovgivning, som ofte delvis var skrevet på latin; valgte kongen herredsfogeder med en højere uddannelse. Hvis en herredsfoged ingen gård havde, kunne han få overdraget skatten fra en udvalgt helgård. Noget sådant kaldtes for en salærplov, og til dette formål har Leerskov en gang været udvalgt.

Sognefogeden blev udnævnt af amtmanden efter indstilling fra herredsfogeden, og hans stilling var oprindelig også ulønnet og hans gård fri for skatter, men efterhånden blev hans arbejdsområde så omfattende, at sognefogederne her i vort område i 1698 fik et årligt tillæg på 24 rigsdaler samt desuden en del sportler efter en vis takst og for kørsler ved visse opsyn. Han var landsherrens tillidsmand i sognet og skulle overvåge dennes interesser, og blandt de opgaver, han skulle varetage kan nævnes:

1. Indberette alt, hvad der sker i sognet til fyrstens gavn eller skade.
2. Publicere alle ordinære og ekstraordinære skatter og byrder.
3. Opkræve alle restancer.
4. Anmelde alle forseelser og overtrædelser. (Udøve lokalt polititilsyn).
5. Føre tilsyn med alle fæstegårde.
6. Skaffe fæstere til alle ledige eller øde gårde.
7. Kan det ikke lade sig gøre, da skal sognefogeden sørge for, at jorderne udlejes.
8. Ordne indkvartering og opkræve amtsskatterne.
9. Føre tilsyn med alle undersåtternes gårde, og se om de kan forbedres.
10. Skal stille kaution når amtet bliver nødt til at optage lån.
11. Skal der anlægges dæmningsbroer og veje, eller de forhåndenværende skal repareres, da skal sognefogeden udskrive arbejdskræfter og føre tilsyn med arbejdet.
12. Ligeledes skal sognefogederne påse, at alle sognets veje, broer og vaser, hegn og grøfter holdes i forsvarlig stand.

Et for dele af Sønderjylland særegnet tillids hverv var stillingen som amtsfuldmægtig (svarede næsten til amtsrådsmedlemmer). I Aabenraa amt var der udvalgt 8, og de udnævntes af amtmanden efter indstilling af herredsfogeden, der igen rådførte sig med præsten i det sogn valget gjaldt. De var valgt for tre år ad gangen. De skulle varetage befolkningens interesser over for myndighederne og godkende amtets overslag over amtsskatter. Ligeledes skulde de påse, at ingen unødvendige udgifter, nye skattebyrder og tjenesteydelser blev pålagt bønderne, at disses rettigheder og friheder ikke blev forringet. Disse stillinger var meget ringe lønnet og ikke særlig eftertragtet.

SANDEMÆND

I hvert herred skulle der være 8 sandemænd (fra latin: veridici - betyder sandfærdig mænd), og de var udnævnt af kongen for livstid. Også denne stilling var forbeholdt visse ansete slægter. Det var et æreshverv, der også jævnlige gik i arv til søn eller svigersøn, og kun selvejere kunne være sandemænd, og de afsagde dommen i alle kriminelle sager, og gik det for landsretten, skulle alle 8 være til stede. Deres domme gjaldt alle mordsager.

For mindre forseelser afsagdes dommene af 8 herredsnævninger, som valgtes for et år ad gangen.

Foruden det rent juridiske deltog sandemændene også i boniteringssager som taksatorer og forligsmænd, og her fik de særlig travlt i udskiftningstiden, hvor de fungerede som vurderingsmænd..

Mægling mellem stridende parter blev foretaget af sandemænd fra nabo-sognene.

KIRKELIGE FORHOLD

Inden for kirken stod præst og kirkevæрге i spidsen for al administration, og sammen førte de kirkeregnskaberne. De udskrev hånd- og spandtjeneste, når pligtarbejde skulle udføres ved kirke, præstegård og degnebolig samt efter 1814 også skolehusene. De førte også tilsynet samt indkasserede og opbevarede kirkepengene.

Kirkeværgen valgtes heller ikke af befolkningen, men udnævntes af kirkevisitoriet, hvilket vil sige amtmand og provst efter præstens indstilling. Ofte var det også sognefogeden, der var kirkevæрге. Datidens menighedsråd kaldtes alt efter antal 7-8 eller 12 mænd, og i begyndelsen blev de også valgt blandt de førende mænd i sognet, men senere skiftedes næsten alle, uanset om de var selvejere eller fæstere, til at være det. De fordelte kirkens stolestader, hvor hver gård og husstand havde sine faste pladser i kirken. Sammen med præst og kirkevæрге pålignede de og udskrev og indkasserede fattigskatten og forvaltede fattigvæsenet. De førte også tilsyn med præstegården, og skulle træffe alle beslutninger ved større reparationer ved kirke, præstegård og skoler.

Som et kuriosum skal her fortælles, at i 1786 klager kirkevæрге og 12-mænd i Østerløgum over præsten i en skrivelse, der i korthed lyder på, at man er utilfreds med, at præsten en vinterdag i en uopvarmet kirke prædikede i over to timer.

Befolkningen vogtede nidkært over deres pladser i kirken, og disse var ofte genstand for salg. Datidens menighedsrådsmedlemmer havde derfor store problemer med fordelingen, når visse kirkegængere ikke ville sidde ved siden af andre. Det påstås, at man til tider kom i håndgemæng i kirken, og her var det særlig galt med kvinderne, der rev hinanden i

håret, så ofte er stolestaderegistret næsten lige så komplet som selve kirkebogen.

Før reformationen måtte gårdene betale tiende til kirken, hvilket vil sige, at man skulle afgive hvert tiende kornnæg, samt noget tilsvarende af besætning i form af kvæg, svin og fjerkræ samt mælk, smør og ost m.m. efter nærmere bestemte regler. Alt dette blev fordelt mellem kirke, biskop og præst så der blev en tredjedel til hver, men efter reformationen bortfaldt afgiften til kirke og biskop i Sønderjylland, mens man i det øvrige Danmark indførte kongetiende.

Gennem mange år betaltes hver tredivte neg m.m. til præsten, senere blev ordningen afløst helt eller delvis til at udgøre et pengebeløb. Resultatet blev nu, at kirkernes tilstand blev katastrofal, så der flere steder næsten var fare for sammenstyrtning. Derfor måtte man igen til at indføre særlige kirkeskatter til kirkernes vedligeholdelse. Præsten, der selv måtte købe præstegården, og der have indkomster fra sit landbrug, fik kun en lille kontant løn, men til de tre store højtider påske, pinse og jul skulle der ofres til præst og degn med et vist minimumsbeløb pr. voksen person, og hvis de ikke selv gjorde det, skulle hver gård også betale for sit tyende. Præsten og degnen delte så det indkomne i forholdet 2-1.

Folk gik langt mere i kirke i gamle dage, måske var de gennemgående mere religiøse, men der var også andre årsager. Den gang havde man ingen dagblade, og skulle man spørge nyt, måtte man samles med andre fra sognet. Den gang blev alle officielle kundgørelser enten oplæst på prædikestolen eller også opslået i våbenhuset. Efter gudstjenesten samledes folk på kirkegården og meddelte hinanden de lokale nyheder, så mindst en fra hver husstand nødvendigvis måtte i kirke hver søndag.

Salmebøger var kendt allerede i 1600-tallet, men kom først for alvor frem i 1700-tallet. Årsagen var, at de efter datidens forhold var meget dyre i anskaffelse. En almindelige salmebog kostede omtrent værdien af en ko, og selv den billigste udgave af en bibel kostede det samme som en hest. Derfor var der lov om, at der mindst skulle være to bibler i hvert sogn, en i kirken og en hos præsten. Derfor brugtes der under gudstjenesten kun ret få salmer, som alle kunne udenad.

SKOLER

Ved reformationen i 1536 var der kun få, der kunne læse og skrive, men hver gård havde mange steder sit eget bomærke, som man brugte i stedet for underskrift. Langt op i tiden findes der dog jævnlige mere officielle dokumenter, hvor der er underskrevet med ført hånd. I den katolske tid fandtes der enkelte steder skoler i forbindelse med datidens klostre, og efter reformationen var det kirken, der pressede på med at oprette skoler, så børnene kunne lære at læse de hellige skrifter, bibel og katekismus. Derfor blev der i 1600-tallet mange steder i forbindelse med kirken oprettet sogneskoler, hvor degnen og hans medhjælper skulle undervise børnene. Bønderne var i begyndelsen vrangvillige, man var jo vant til at kunne klare sig uden, og særlig om sommeren kneb det, for da ville man ikke undvære de lidt større drenge, som brugtes til mange forskellige gøremål. Indimellem var der dog fremskridtsvenlige folk, som kunne indse det gavnlige i at lære at læse og skrive samt regne. Fra de yderste landsbyer var der lang vej til skolen. Vejene var elendige og mange steder særlig om vinteren vandfyldte, så det næsten kunne være livsfarligt for børnene at færdes på dem. Af fodtøj havde de fleste kun træsko at gå i. Derfor oprettede bønderne i de fjernere landsbyer egne privatskoler, som den gang kaldtes for klipskoler eller vinkelskoler. Dette var myndighederne imod, og i 1704 udarbejdede amtmand Gørtz og provst Arnkiel en skoleordning for hele amtet, der i virkelighed forbød de førnævnte små skoler. Men bønderne holdt stædigt på deres, og der kom mange og årelange stridigheder, der faktisk foregik gennem hele 1700-tallet. Trods mange forbud mod omtalte klipskoler holdt befolkningen stejlt på deres - uanst påbud og trusler, og de vandt til sidst. Degnene var ikke seminarieuddannede, og i de små skoler ansattes i regelen enten en læsekyndig tjenestekarl eller en håndværker, daglejer og måske oftest store læsekundige drenge. De holdt skole om vinteren, men om sommeren blev de afskediget og fik andet arbejde. Hele skoleproblemet var derfor i en broget forvirring, indtil man efterhånden fik rigtige seminarieuddannede lærere. Der var derfor store forskelle fra egn til egn. Da degnen foruden sit arbejde ved kirken også havde landbrug, var undervisningen tit bedre i de små skoler, for det hele stod og faldt jo med lærerens evner, og i 1814 blev så de små skoler taget til nåde og anerkendt. Med tiden fik man mange steder virkelig gode og duelige lærere, som underviste børnene i mange andre fag og herunder også i det tyske sprog.

(Fortsættes.)

Returadresse: Inger M. Hansen, Svalevej 13, 4440 Mørkøv

Verner Larsen fortæller ...

»Erindringer fra malkeskammel til borgmesterstol til malkestald«

128 sider.

KJ Historisk Bogproduktion 2000.

I Dansk Slægtsgårdsforening er Verner Larsen, Herlufllille bedst kendt fra sine mange år i hovedbestyrelsen. I lokalsamfundet i Suså Kommune huskes han som borgmesteren gennem 16 år.

Efter at være trådt tilbage fra tillidshverv, har Verner Larsen skrevet sine erindringer, og det er der kommet en særdeles interessant bog ud af, som ikke alene kan interessere lokalsamfundet, men alle med interesse for samfundsudviklingen i 1900-tallets anden halvdel.

Et af de første afsnit indledes med slægts- og gårdhistorie. Verner Larsen skriver:

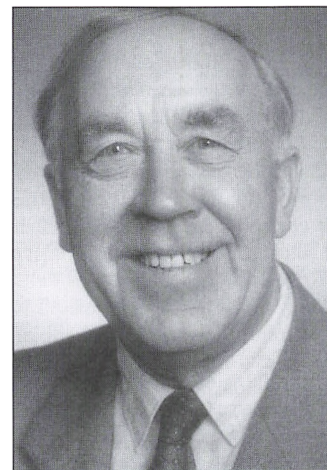
"Fra Biltris ved Skibby i Hornsherred til Herlufllille. Denne rejse foretog min anden oldefar, Lars Pedersen, sandsynligvis i begyndelsen af 1833, for 15. september dette år får han arvefæsteskøde på vor slægtsgård i Herlufllille, som dengang hørte under Ravnstrup Gods.

Verner Larsen var 4 generation på slægtsgården "Bilt-risminde", som nu ejes og drives af sønnen Troels Larsen. Verner Larsen fortæller om sit engagement i Venstres Ungdom, om hvorledes han i 1954 blev medlem af kommunalbestyrelsen og sognerådsformand fra 1962 til kommunesammenlægningen i 1970. Og efter en periode som menigt medlem borgmester fra 1974 til 1989.

Det blev endvidere til 12 år i det gamle Præstø Amtsråd og 8 år i det ny Storstrøms Amtsråd, hvor han var formand for Skole- og Kulturudvalget.

Det er beretningen fra det gamle nærmest upolitiske sogneråd, hvor sognerådsformanden var den kommunale administration, til det kommunen med hele embedsværket.

Det er beretningen fra amtsrådet med amtmanden som formand til amtsrådet med politisk valgt amtsborgmester. Som medlem af Præstø Amtsråd blev Verner Larsen formand for Næstved Sygehus, kom i bestyrelsen for Næstved Tidende og sluttede som medlem af Bikubens samlede repræsentantskab, for at nævne enkelte af de tillidsposter der også blev tid til.

*Som nyvalgt borgmester
- et hverv, som gav mig
mange glæder*

Et afsnit i bogen hedder: Økologisk Landbrug, og Verner Larsen fortæller:

"Efter opholdet på landbrugsskolen (1941-1942) vendte jeg tilbage til arbejdet i landbruget hos min far. Det var faktisk et økologisk landbrug. Sprøjtning kendte man ikke, og kunstgødning kunne vi ikke købe, men høsten var også derefter.

Jeg har gjort det tankeeksperiment, at havde man startet økologisk landbrug i disse år, var det blevet en fiasko. Store dele af de danske marker var stærkt befængt med ukrudt, der var ingen reserver af næringsstoffer og kun få mikronæringsstoffer i jorden.

Det er jo netop den driftform, landbruget gennem årtier har gennemført, og som man nu fra mange sider kritiserer, der har gjort det muligt at indføre økologisk landbrug med nogenlunde held. Skal økologisk landbrug have en fremtid, må man bevare jordens høje indhold af næringsstoffer, herunder mikronæringsstoffer, og man skal fortsat holde jordens ukrudtstryk nede.

Dansk landbrug er en del af verdens spisekammer, som skal være med til at forsyne en stærkt stigende befolkning på jordkloden. Det forpligter."

Verner Larsen overtog hjemmet i 1960 og havde malkekøer indtil 1968. Malkestolen blev afløst af borgmesterstolen, og efter at have forladt borgmesterstolen tog Verner Larsen fat på arbejdet i den nye malkestald, for sønnen, Troels Larsen, har - efter overtagelsen af "Bilt-risminde" i 1989 - skabt en kvæggård, og her er der altid brug for en hjælpende hånd.

Verner Larsens bog er en tilfreds mands fortælling om et flittigt, indholdsrigt og begivenhedsrigt liv, og den kan med udbytte læses af enhver.

OGN